

ТРАГИ ЗА КНИЖЕВНИТЕ СТРУЕЊА ВО ЕДНО ВРЕМЕ

*Васил Тоциновски, Волшебности на зборот, Друштво за наука и уметности,
Велес, 2006*

Волшебности на зборот од д-р Васил Тоциновски е книга којашто проследува сегменти од македонската книжевност во периодот од 1973 до 2006 година. Интересот на авторот е свртен кон сите книжевни аспекти како што се роман, расказ, поезија, драма, театар, есеј, книжевна теорија, книжевна критика и книжевна историја. Станува збор, всушност, за бројни рецензии, осврти и прикази што Тоциновски ги објавувал во текот на над три децении во разни книжевни списанија и весници. Опфатени се бројни изданија од македонската книжевна продукција кон кои авторот се осврнува со еден вредносен критериум во однос на нивните литературно-уметнички квалитети, но и на нивното книжевно-историско значење. Не ретко Тоциновски знае во овие негови рецензии и да искритикува за неквалитет, за здодевни раскажувања, за недоследност во нарацијата, за лоши поетски збирки и за лошо скроени книги, но тој знае и да го пофали и да го вреднува она за што смета дека е навистина вредно книжевно дело. Тоциновски пишува за веќе реномирани имиња од македонската книжевност, но тој, исто така, пишува и за автори кои се појавуваат како дебитанти на полето на литературата. Притоа, знае и умее позитивно да оцени определена дебитантска книга, но и да даде негативна критика за сегменти од дело на веќе изграден автор. Се разбира, секогаш со аргументи, но и со секогаш присутниот ризик да се згреша, зашто кога станува збор за вреднувањето на уметноста критериумите се секогаш релативни и лабилни, а единствено сигурен и најдобар судија за вредноста или невредноста на едно книжевно дело е немилосрдниот одмин на времето. Меѓутоа, Васил Тоциновски принципиелно и без страв го дава своето мислење за делата кон кои се осврнува со што на некој начин создава простор за натамошно проучување, валоризирање и ревалоризирање на македонската книжевна продукција во последните три децении на 20 век и првите години на 21 век.

Навистина се бројни имињата и делата за кои пишува Тоциновски во оваа книга. Низ рецензиите се проследени дела од наши реномирани автори (писатели, поети, драмски автори, театролози, критичари, книжевни историчари, теоретичари на литературата, актери) како што се Анте Поповски, Душко Наневски, Гане Тодоровски, Ташко Георгиевски, Томе Арсовски, Благоја Иванов, Васе Манчев, Тодор Николовски, Александар Спасов, Александар Алексиев, Блаже Ристовски, Миодраг Друговац, Атанас Вангелов, Томислав Тодоровски, Димитар Солев, Петар Т. Бошковски, Јован Павловски, Тихо Најдовски, Петре Бакевски, Борис Вишински, Науме Радически, Радован П. Цветковски, Ката Мисиркова - Руменова, Славка Арсова и многу други, но и за автори од помладата генерација како што се Наташа Аврамовска, Валентина Миронска - Христовска, Мери Николова, Ели Маказлиева, дебитантот Тино Кајшаров и други. Меѓу тие „други“ Тоциновски пишува и за двајца мошне значајни македонисти кои веќе неколку децении ја афирмираат македонската литература и култура надвор од Македонија - Мирољуб М. Стојановиќ, професор на Универзитетот во Ниш, и Горан Калогера, професор на Универзитетот во Риека. Сите овие рецензии се објавени во бројни списанија како што се: Студентски збор, Сцена од Нови Сад, Стремеж, Современост, Развитие, Просвета, Беседа, Дело, Разгледи, Литературен збор, Театарски гласник, ЛИК од „Нова Македонија“, Спектар, Велес, Стожер, Културен живот и други. Меѓу другото, Тоциновски во оваа книга пишува и за Македонци кои веќе подолго време живеат и работат во западноевропските или во прекуокеанските земји, односно за Македонци кои се дел од нашата дијаспора и кои пишуваат литературни дела на македонски јазик не заборавајќи ја никогаш својата родна земја и своето родно огниште.

Книгата „Волшебности на зборот“ не е поделена на делови, туку текстовите во неа се подредени според хронолошкиот принцип, односно онака како што биле објавувани во списанијата во текот на годините. Првиот текст е објавен во далечната 1973 година, додека последниот текст којшто се поместува во оваа книга е објавен во

2006 година. Тоа значи дека низ текстовите коишто се сместени меѓу кориците на книгава може да се проследува не само развојот на значајни сегменти од македонската книжевност во последните три и пол децении, туку истовремено може да се проследува и развојниот пат на критичарот и историчарот на литературата д-р Васил Тоциновски. Тоа е така затоа што авторот на оваа книга не вршел никакви интервенции од сегашен аспект врз текстовите коишто се објавени, на пример, пред триесет години. Тој ги преобјавува своите рецензии, осврти и прикази во оваа книга во истата форма како што биле првично објавени во македонската книжевна периодика. Ваквата лична практика Тоциновски ја појаснува во белешката на крајот од книгава: „Тековите и резултатите на современата македонска литература се вистински наниз од волшебноста на зборовите. Како нејзин проследувач во сега далечната 1969 година ги објавивме првите рецензии, прикази и осврти како израз и на сопствен избор и на свои гледишта, ставови и оценки за литературата. Дел од тие наши љубопитства беа собрани во книгата 'Збор на времето', изд. НИО 'Студентски збор', Скопје, 1993, стр. 184, со педесет и пет записи и коментари, есеи и рецензии. Таквите ангажмани во литературата за деца и млади се вкоричија во 'Умни книги', изд. Академски печат, Скопје, 2006 година. И еве, сега, нивно ново вообликување во една книга која би била и наша своевидна историја како почитател на литературата запишувана и посведочувана од 1973 до 2006 година“.

Мора да напоменеме дека во еден ваков краток осврт е невозможно да се проследат сите текстови коишто се сместени меѓу кориците на „Волшебности на зборот“, зашто станува збор за стотина рецензии (најпрецизно: 94) за бројни автори и за бројни книжевни дела. Ние овде ќе се осврнеме само на неколку автори проследувања за да ја илустрираме, колку што е тоа можно се разбира, книжевно-теориската и книжевно-историската постапка на Васил Тоциновски. Зашто никој, никогаш и никаде не кажал ниту, пак, можел ниту, пак, ќе може да каже сè за една книга, односно за која било и за каква било книга.

Да ја земеме, на пример, рецензијата со наслов „Жива енциклопедија на македонскиот театар“ (објавена во 1974 година во новосадското списание „Сцена“) којашто се однесува на книгата „Волшебник на сцената“ од Иван Ивановски кој, пак, пишува за животното дело на Петре Прличко. Веднаш станува јасно дека Тоциновски пишува и со тоа потсетува за работата и достигнувањата на две големи имиња од нашата култура - за доајенот на македонскиот театар, Петре Прличко, и за театарскиот критичар и историчар Иван Ивановски. По автоматизам, значи, добиваме информации за двајца културни дејци во еден кус осврт. Тоциновски за книгата на Ивановски ќе напише: „Користејќи ги квалитетите на своето новинарско искуство, Ивановски напиша книга со стојности кои само одат во прилог на артистот и таа е огледало на 50-годишното сценско богатство. Она што е посебен квалитет на оваа книга е тоа што авторот додека го портретира артистичкиот профил на Прличко, во него го открива и ликот на едноставниот човек, со богата душа, фанатички заљубен во животот, во луѓето, во театарот“. Сосема е очигледно од цитатот дека се даваат, односно се нудат истовремено квалификативи и за авторот Ивановски и за артистот Прличко. Но, Тоциновски е дециден, па ќе понуди и посебен коментар за македонската театарска легенда: „И како да беше вчера. Поминаа 50 години, за кои ревносниот хроничар оставил податок дека бројот на ликовите што тој ги креирал изнесува некаде околу 500. Или, пресметано тоа во просек, во текот на една театарска сезона Прличко реализирал ни помалку ни повеќе, туку по десет нови улоги“. И како илустрација на рецензентската постапка на Тоциновски го пренесуваме концизниот заклучок на крајот од освртот: „Ивановски има кратка реченица, пишува течно, сугестивно и животено, токму преку тие одлики сликајќи ги верно човечкиот и творечкиот пат на доајенот на македонскиот театар - Петре Прличко“. Идентична структура среќаваме и во освртот со наслов „Трајното и иднинското на Крсте Петков Мисирков“ (објавен во 2006 година во списанието „Современост“) што се однесува на првата книга од проектот „Крсте П. Мисирков, Собрани дела“, во подготовка на академик Блаже Ристовски и соработникот Билјана Ристовска - Јосифовска, а во издание на МАНУ. Дури и од овие првични и

мошне штури податоци може да се види дека Тоциновски се осврнува на дејноста на двајца значајни македонски културни дејци - еден од минатото, Крсте Петков Мисирков, и еден од сегашноста, академик Блаже Ристовски, но и на еден млад автор кој навлегува во откривањето на тајните на нашето културно-историско минато, Билјана Ристовска - Јосифовска. Тоа, секако, е индиција дека во оваа книга Тоциновски се занимава со значајни културни дејци и значајни културни настани од нашето минато, но и од нашата сегашност.

За анализите и синтезите што Тоциновски ги врши во текстовите од книгава мошне илустративна е и рецензијата со наслов „Тајните на постоењето и времињата“ (објавена во 1976 година во битолското списание „Развиток“) којашто се однесува на стихозбирката „Тајнопис“ од Анте Поповски од 1975 година. Откако ќе ги даде основните податоци за формално-структурните сегменти на книгата, рецензентот се зафаќа со семантичка анализа на песните од поетската збирка: „Анте Поповски води две симетрални димензии во кои логично можат и да се бараат вистините и решенијата: едната е искуството од минатото, другата во формулите за иднината. За сатисфакција неколку цитати изразени во стил и неологизми: херојски изотоп, атомско јадро од слободоците, прогонството на ефемиридите, магна карта на првиот оган итн.“. Тука се, се разбира, и неопходните стихови како илустрација, како потврда за реченото. И на крај краткиот и јасен заклучок како синтеза на елаборациите за поетската збирка, но и воопшто за поетската постапка на Анте Поповски: „Ваквите нови тематски определувања со кои Анте Поповски во 'Тајнопис' квалитетно го потврдува идентитетот на поетскиот глас, донесуваат промени и на творечкиот план од рафиниран и одмерен поетски збор со камерна чистота, сега зборот доаѓа спонтано, со широк, библиски ритам и слободни асоцијации на поетските слики.“. Очигледно е дека Тоциновски е свесен оти рецензијата, или ако сакате освртот или приказот, по својата природа и по својата дефиниција е краток книжевно-критички жанр и тука едноставно нема простор за многу широки елаборации и за „километарски заклучоци“, па од таквото сознание доаѓа и концизноста на автентичните анализи и резимеа во текстовите од книгава.

За книгата раскази „Метил во сушноста“ од Васе Манчев авторот на овој „рецензентски зборник“ зборува во освртот со наслов „Творечкиот предизвик на животниот крај“ објавен за првпат во списанието „Разгледи“ во 1989 година. На почетокот, во сосема кратки црти, се нудат општи податоци за дотогашното творештво на Манчев. Потоа се преминува на разработка на конкретната содржина од конкретната книга за која се даваат јасни судови и илустративни фрагменти: „Таму каде што завршува еден живот, започнуваат нови стории: 'Почина Стар Татко, ни го зеде темна сила. Останавме без стар човек во семејството, без најдлабокиот корен во времето. И не знам зошто толку брзавме да го закопаме, небаре некое лудило нè гони и ни се заканува со најтешко зло. Чиниш од бел восок, сиот провиден, само што не прозборувал со небесен глас, го грабнавме и го затрупавме во калливите гробишта. Сиреч човек не погребавме, толку тутуљаци излеговме'. Таман се стокмило животното клопче, станало големо и бележито, а ете неочекувано се одмотало, се распредило и се затетуравило пред себе. Сè што било поминало и сè што иде нека биде. Тоа е логиката на животот што авторот ја користи и развива низ мудроста на народниот гениј“. Често и импресијата е едно од „критичките оружја“ со кои мошне умешно и ефективно оперира Тоциновски во своите осврти: „Тоа е редот на нештата во животот на јунаците на Манчев кои умеат чудесно и да нè разгалат и разгневат, да нè насмеат и разжалостат, да нè предизвикаат и замислат. Застанати така пред сите познати и непознати тајни и магли на битствувањето, на мислата и зборот, на делото и постапката. И сето тоа Васе Манчев во книгата 'Метил во сушноста' го прави мајсторски на свој сопствен начин, лесно нè заведува и освојува, нè нурнува во лавиринтите на човековата душа и на животот. А тие се широко отворени за многу авантури, возбуди, експерименти, вистини и заблуди, за суштината на егзистенцијата како јадро на творечката интрига“. Човечкото и човечното се категории коишто се неразделни од книжевното творештво и токму затоа авторот на

овие рецензии не може, но и не сака да се ослободи од елаборирањето на емоциите што ги предизвикува кај читателот одредено поетско, прозно или драмско книжевно дело.

Една друга особеност на критичкото перо на Тоциновски е и сликовитоста при описот на книгите за кои пишува. Ќе го илустрираме ова преку сегменти од рецензијата за книгата „Сигнали до потомството“ од Гане Тодоровски. Овој осврт е објавен во списанието „Литературен збор“ во 1992 година. Во него Тоциновски вака ја опишува пишувачката постапка, но и пишувачката дарба на Тодоровски: „Збор по збор, како што мајсторот камен по камен ја гради и обликува куќата, домашното топло огниште, и страниците од оваа книга ја носат суштинската порака: да се знае! да се биде! да се памети!“. Се разбира дека Тоциновски знае оти прецизноста во науката не ја трпи полисемијата на метафората, меѓутоа со ваквите стилски конструкции тој внесува есеистички елементи во приказот, односно внесува живот и живост во своето писмо со што самиот негов текст станува попривлечен и почитлив за рецепиентите, а истовремено се потенцира онаа значајна хумана и хуманистичка особеност на книжевноста, но и на уметноста воопшто.

Тоциновски, значи, се осврнува не само на книжевни уметнички дела туку и на книги кои имаат книжевно-критички, но и книжевно-историски карактер. Тој во оваа книга пишува за бројни книжевни критичари и книжевни историчари. Така, за Мирољуб Стојановиќ ќе истакне дека тој „испишува прекрасни страници за универзалните значења и димензии на книжевноста, од една, и за нејзиниот естетски резултат, од друга страна“; за Горан Калоѓера ќе напише дека него „го одликуваат големо творечко љубопитство и човечко и човечно истражување и доследност“; за Валентина Миронска - Христовска ќе рече дека пишува „опстојно и аналитички, со нови архивски истражувања, со запишување и на најмалиот детаљ, со јасен и убав стил на кажување, и она што е најбитно според древното правило не со срце и со емоции, туку само со аргументите на науката“; за Наташа Аврамовска ќе забележи дека нуди „вредна теоретска расправа за автобиографијата како книжевен жанр, внимателно, селективно и авторитетно читање на македонските автобиографии во 19 век“ итн.

Меѓутоа, како што веќе рековме на почетокот, Тоциновски знае и да посочи на некои недостатоци, недоследности и пропусти во одредени книги. Така, на пример, тој зборува за „авторови интервенции кои пречат со сугерирањето по секоја цена во откривањето и толкувањето на личностите и настаните кои пред читателот треба да се сервираат како изцвакана храна“; за „невкусен наивитет на авторовите тенденции“; за „невешто и конструирано пренагласено раскажување“; за внесување во неврзаниот стих „без мерка и вкус многу прозаични елементи, така градејќи уште поголем хаос, без потребната сугестивност на емоционалниот и интелектуалниот набој“ и слични вакви забелешки. Се разбира, сето тоа со најдобра намера да им се укаже или, пак, да им се сугерира на авторите на што тие посебно да внимаваат во нивната понатамошна работа на полето на литературата.

Книгите како „Волшебности на зборот“ од д-р Васил Тоциновски, бездруго, ја испишуваат стапка по стапка, чекор по чекор не само „личната историја на авторот“, ами и воопшто историјата на македонската книжевност. Зашто она што денес е наша „современост“, „утре или задутре“ ќе биде нечие минато, односно историја. Со ваквите трудови се оставаат траги за книжевните струења во едно време, но и се создава плодна почва за подоцнежното полесно испишување на македонската книжевна историја. Тоциновски во оваа книга го гледаме, пред сè, како книжевен критичар и книжевен историчар кој упорно и неуморно ја следи, ја препрочитува, ја анализира и ја валоризира македонската книжевна продукција во безмалку сите нејзини родови и видови во еден подолг временски период. Таквата трудољубивост може да резултира само и единствено со вредни книги каква што е книгата „Волшебности на зборот“ од Тоциновски. Книга којашто сосема заслужено ќе го добие читателското внимание од стручната и од пошироката јавност денес, но и во иднина.

Ранко Младеноски